

Kylmän sodan aatehistoria

Petteri Pietikäinen
on Oulun yliopiston
aate- ja oppihistorian
professori.

Kylmän sodan aikana suomalainen Neuvostoliitto-tutkimus oli heikoissa kantimissa. Neuvostoliitosta tietysti puhuttiin ja sinne tehtiin jopa vierailuja, mutta tutkimustieto oli vähäistä, eikä sitäkään vähää välttämättä haluttu hyödyntää. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjä-tutkimus nousi jaloilleen, ja nyt tilanne näyttää kohtuullisen hyvältä: Suomessa on systemaattista Venäjän tutkimusta, ja nuoremman sukupolven historian tutkijoista rekrytoituu jonkin verran Venäjän tuntijoita. Maassamme on myös Baltian historian tutkijoita ja jonkin verran Ukraina-tutkimusta.

Itä-Euroopan aatehistoriallinen tutkimus ei ole maassamme yhtä vakiintunutta, vaikka esimerkiksi Unkaria on kiitettävästi pidetty esillä. Tietämys varsinkin 1900-luvun aatehistoriasta saisi kuitenkin olla suurempi. Vaclav Havel toki tunnetaan ainakin poliitikkona, mutta kuinka moni tuntee vaikkapa Adam Michnikin, Leszek Kolakowskin tai Czeslaw Miloszsin kaltaisia maasta loikanneita, savustettuja tai vankilassa

viruneita puolalaisen älymystön edustajia? Kuinka moni tuntee Havelin lisäksi muita tšekkiläisdissidenttejä, tai unkarilaisia ajattelijoita? Aivan liian harva – lasken itseni tähän joukkoon.

Yksi Itä-Euroopan aatehistorian tutkimuksen hankala este on tietenkin kielitaidon puute – tarvitsisimme kipeästi muun muassa puolan, unkarin ja tšekin kielen taitajia. Mutta kehitysuunta yliopistoissa on täysin päinvastainen englannin saadessa yhä hallitsevamman aseman tieteen (ainoana) kielenä. Jopa ruotsin kielen taito on rapautunut 1900-luvun lopulta. Saksaa osaa yhä harvempi tutkija tai opiskelija, ranskaa ei senkään vertaa.

Tässä tilanteessa on turha toivoa harvinaisemman eurooppalaisen kielen saavan suurta suosiota yliopistolaisten keskuudessa. Myös yliopistojen kielikeskusten tarjoama opetus on supistumaan päin (ainakin Oulun yliopistossa). Kuitenkin: rohkaisemalla historian opiskelijoita opettelemaan vaikkapa puolan tai unkarin tekstin ymmärtämistä on jo saavutettu paljon. Jos suomalaisten (aate)historioitsijoiden joukossa olisi edes 3–4 puolan kielen lukijaa ja saman verran esimerkiksi unkarin, tšekin tai romanian kielen osaajia, olisi tilanne jo huomattavasti parempi.

Mikäli eurooppalainen kylmän sodan tutkimus keskittyy Länsi-Eurooppaan, jää puolet Euroopasta tutkimuksen pimentoon. Sen seurauksena emme opi ymmärtämään esimerkiksi itäeurooppalaista liberalismia ja sen yhteyttä eettiseen ja sosiaaliseen ajatteluun. Emme saa täyttä

kuvaa siitä mitä virallisen, puoluekoneiston valvoman doktriinin ohessa asioista ajateltiin Euroopassa Wienistä itään. Emme voi täysin tajuta eroa länsieurooppalaisen marxismin ja itäeurooppalaisen antikommunistisen vasemmistolaisuuden välillä. Emme ymmärrä riittävästi eroa länsieurooppalaisten ideologisten ajattelutapojen ja itäeurooppalaisten, sosialismin ja yksipuoluejärjestelmän todellisuudesta kumpuavien ajattelutapojen välillä.

Voimme toki lukea englanninkielisiä käännöksiä ja tutkimuskirjallisuutta ja luoda niiden avulla yleiskuvan Itä-Euroopan aatteellisesta maisemasta, mutta tällöin tutkija jää auttamatta kommentaattorin ja tiedon välittäjän asemaan. Vasta tutustuminen alkuperäiseen lähdeaineistoon mahdollistaisi oman tutkimuksellisen panoksen. Tätä puutetta voisi yrittää korjata esimerkiksi European Studies -maisteriohjelmilla. Syytä olisi, sillä eurooppalaiselle itseymmärrykselle yleensä ja kylmän sodan tutkimukselle erityisesti olisi tärkeää tutkia Itä-Euroopan modernia aatehistoriaa, mukaan lukien kylmän sodan päättymistä seurannut kiihkeä kirjoittamisbuumi.

Toinen tutkijaresursseja kaipaava kylmän sodan tutkimuskohde on Yhdysvaltain aatehistoria. Verrattuna Itä-Eurooppaan on tilanne Yhdysvaltain tutkimuksen suhteen parempi: meillä on oma Pohjois-Amerikan tutkimuskokonaisuus PAM, johon liittyen tehdään jonkin verran myös aatehistoriallista tutkimusta. Amerikkalaisen ajattelun kokonaisvaltaisia ymmärtäjiä tarvittaisiin kuitenkin enemmän. Erityisesti 1900-luvun ja varsinkin toisen maailmansodan jälkeinen yhdysvaltalainen aatehistoria on meillä toistaiseksi vähän tutkittu alue. Syytä olisi tutkia esimerkiksi kylmän sodan liberalismia ja sen eri muotoja liberaalista konservatismista libertarismiin (engl. *libertarianism*), samoin kuin aatteiden edestaikaista liikettä Euroopan ja Yhdysvaltojen välillä.

Tällainen tutkimus auttaisi ymmärtämään myös nykyhetken läntistä aatemaailmaa.

Miksi juuri liberalismi osoittautui 1900-luvun jälkipuoliskolla voittoaikaksi aatesuuntaukseksi, eikä kommunismi tai fasismi? Tätä kysymystä on miettinyt muun muassa edesmennyt Itä-Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin perehtynyt historioitsija Tony Judt, mutta vastauksia ei voi antaa ennen kuin on selvittänyt yhdysvaltalaisen liberalismiin monitahoista historiaa 1900-luvulla. Myös kylmän sodan loppupuolella nousut markkinafundamentalismi ja suomalaisten yliopistolaisten nahoissaan tuntuma uusliberaali hallintoideologia ovat pitkälti nousseet anglo-amerikkalaisesta maaperästä.

Suomalaistutkijoidenkin olisi hyvä selvittää mitä oikein tapahtui 1970- ja 1980-luvulla, kun markkinataloudellinen ajattelutapa levisi ja lumosi läntisen maailman politiikkoja ja hallintovirkamiehiä. Samalla rakentuisi kuin itsestään siltä Yhdysvalloista Itä-Eurooppaan: tuskin oli ”Euroopan hullu vuosi” 1989 ehtinyt päättyä, kun ensimmäiset amerikkalaiset ekonomistit ja konsultit säntäsivät Puolaan ja muualle Itä-Eurooppaan vapauttamaan näiden maiden suunnitelmatalouksia – tunnetuin seurauksin. Historioitsija ei voi tässä tilanteessa olla vertaamatta Itä-Euroopan ja Venäjän talouden liberalisoimista Bush–Cheney hallinnon toteuttamaan Irakin ”vapauttamiseen” vuonna 2003.

Aatteet ja idea liikuttavat maailmaa siinä missä talous ja politiikkakin. Siksi on tärkeää tutkia, miten aatteet ovat liikkuneet niin Itä-Euroopassa kuin Yhdysvalloissa. Esimerkiksi Puolaan ei Suomesta edes ole pitkä matka, ja Yhdysvaltain tutkimusta puolestaan helpottaa kielen – jos ei aina sikäläisen ajattelutavan – ymmärtäminen. Minä, puolaa tai muutakaan itäeurooppalaista kieltä osaamaton, olisin mielelläni mukana järjestämässä näiden alueiden moderniin aatehistoriaan keskittyvää seminaaria!